I. Zmiany na mapie politycznej

1. Podział polityczny świata

Pierwsze państwa świata

- **Najstarsze państwa, Egipt i Babilonia, powstały już w starożytności.**
  - **Od tego czasu na mapie politycznej świata zachodzą nieustanne zmiany, które – w zależności od okresu – przebiegają mniej lub bardziej dynamicznie.**

Najstarsze cywilizacje świata

Pierwsze państwa świata

- W minionym stuleciu liczba krajów wzrosła z 55 do niemal 200:
  - obecnie jest 195 państw uznawanych,
    - 193 państwa są Członkami ONZ + państwa obserwatorzy: Watykan (nie jest członkiem ONZ) i Palestyna;
  - około 10 państw nieuznawanych, które nie uzyskały uznania na arenie międzynarodowej, lub tę państwowość uznaje niewielka liczba państw;
    - Przykłady takich państw to:
      - Abchazja,
      - Cypr Północny,
      - Górski Karabach (część Azerbejdżanu),
      - Kosowo,
      - Naddniestrze (Naddniestrzańska Republika Mołdawska),
      - Osetia Południowa,
      - Sahara Zachodnia,
      - Somaliland (część Somalii),
      - Tajwan.

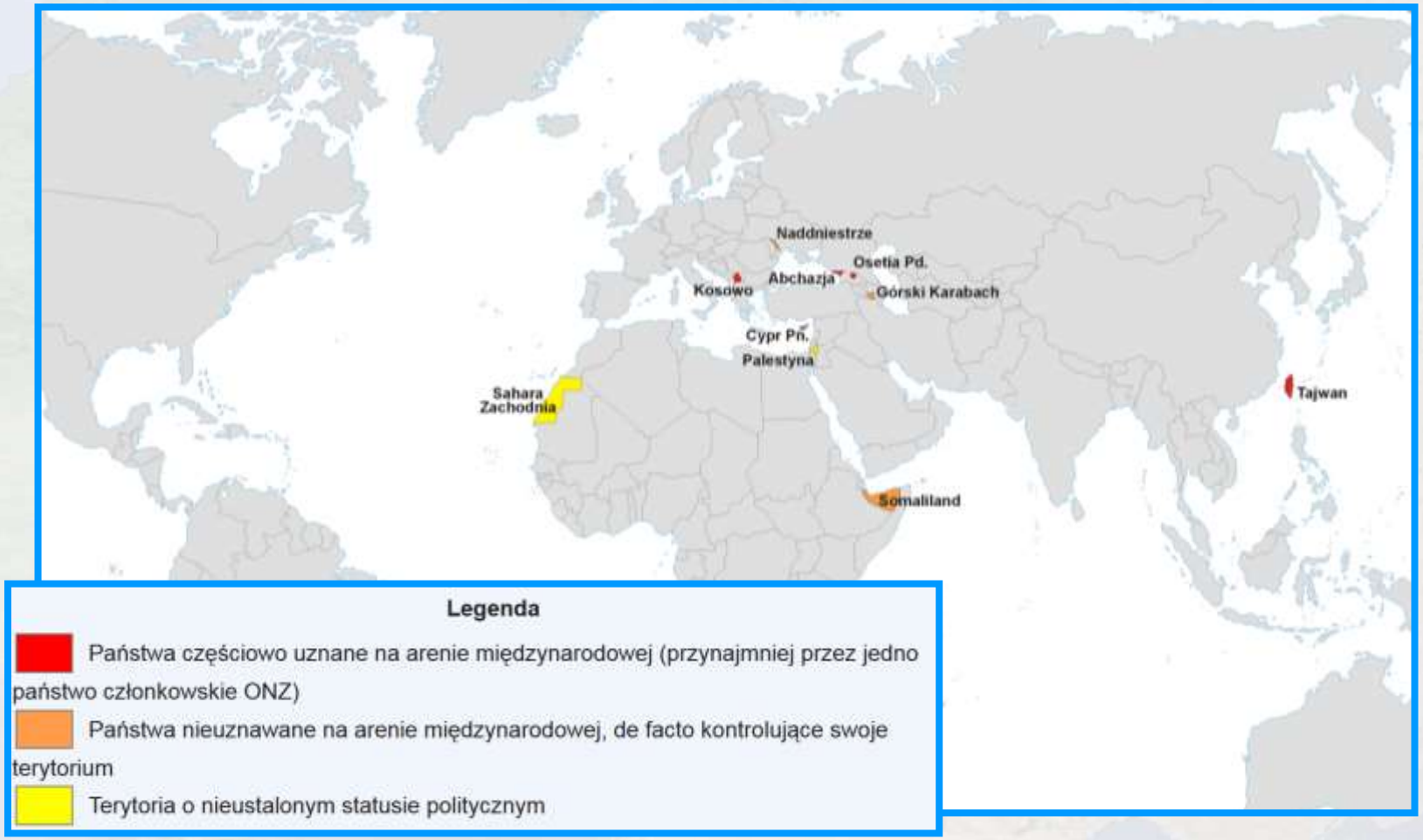

Obecny podział polityczny świata

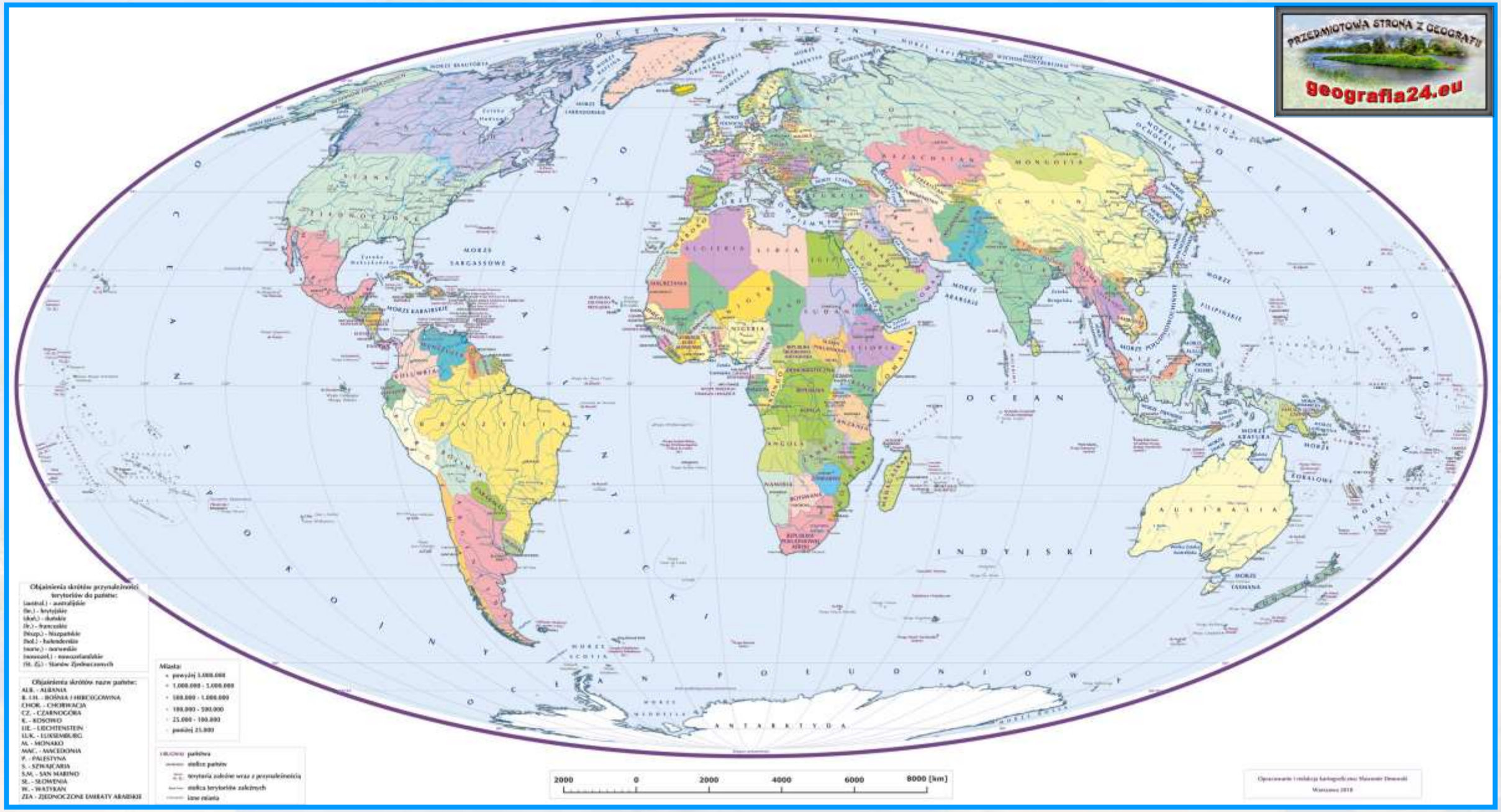

Przyczyny powstawania nowych państw i zmian granic

- **Główne przyczyny to m.in.:**
  - **wojny i wrogie przejęcia terytorialne,**
    - **w wyniku aneksji – zaborów terytorialnych, np.:**
      - **aneksja Krymu należącego do Ukrainy przez Rosję,**
      - **podział Polski w czasie rozbiorów;**
  - **procesy pokojowe w wyniku:**
    - **sprzedaży terytoriów innemu państwu,**
      - **np. sprzedaż Alaski przez cara Aleksandra II w 1867 r. dla USA,**
    - **pokojowej wymiany terytorialnej,**
      - **np. wymiana dokonana w 1951 r. pomiędzy Polską a Ukraińską Socjalistyczną Republiką Radziecką (w ramach ZSRR),**
    - **zjednoczenia państw (np. NRD i RFN i powstanie Niemiec);**
  - **odkrycia nowych terenów w okresie kolonizacji i ich późniejsza dekolonizacja,**
    - **w wyniku walki lub starań krajów o niezależność,**
      - **w szczególności państwa afrykańskie i azjatyckie;**
  - **rozpad wielonarodowych państw,**
    - **np. kraje b. Jugosławii, Czechosłowacja;**
  - **secesja – czyli oderwanie części terytorium od dotychczasowego państwa w celu utworzenia nowego,**
    - **np. utworzenie Erytrei (oderwała się ona od Etiopii), Sudanu PD;**
  - **upadek systemów totalitarnych w Europie (np. powstanie państw WNP).**

Co to jest państwo?

- **Podstawową jednostką na mapie politycznej świata jest państwo.**
  - **Według norm prawa międzynarodowego składają się na nie trzy zasadnicze elementy:**
    - **terytorium wyznaczone granicami (ukształtowanymi najczęściej w wyniku długotrwałych procesów historycznych),**
    - **ludność zamieszkująca to terytorium,**
    - **suwerenna władza (czyli samodzielna i niezależna), która utrzymuje relacje międzynarodowe.**
  - **Według innych kryteriów wydzielania państw, powinno ono posiadać:**
    - **niepodległość,**
    - **uznanie międzynarodowe (obecnie ponad 10 państw nie spełnia tego kryterium lub posiada uznanie tylko części państw należących do ONZ-u),**
    - **realnie funkcjonującą władzę (przynajmniej na części terytorium).**

Terytorium państwa

- **Terytorium państwa obejmuje:**
  - **obszary lądowe wraz ze śródlądowymi wodami wewnętrznymi,**
  - **w przypadku państw z dostępem do wybrzeży przylegający pas wód morskich.**
- **Prawo międzynarodowe zezwala na wyznaczenie, zgodnie z podpisaną w 1982 r. Konwencją Narodów Zjednoczonych o prawie morza:**
  - **strefy morza terytorialnego w pasie do 12 mil morskich od linii brzegowej – oznacza to, że wszystkie statki płynące pod obcą banderą podlegają prawodawstwu państwa, na którego wodach terytorialnych się znajdują;**
  - **morskiej strefy ekonomicznej, w której do 200 mil morskich (lub 350 mil w przypadku szelfów) rezerwuje sobie wyłączne prawo do badań, eksploatacji oraz ochrony wszelkich zasobów żywych i mineralnych.**
- **Integralną częścią państwa jest także:**
  - **przestrzeń znajdująca się pod powierzchnią ziemi i w głębinach morskich w obrębie granic państwowych,**
  - **obszar powietrzny rozciągający się nad terytorium lądowym i morskim.**
- **Za terytorium danego państwa, w ujęciu prawa międzynarodowego, uznaje się ponadto pokłady statków morskich, które pływają pod jego banderą i samolotów należących do jego linii lotniczych, a także zagraniczne placówki dyplomatyczne (ambasady).**

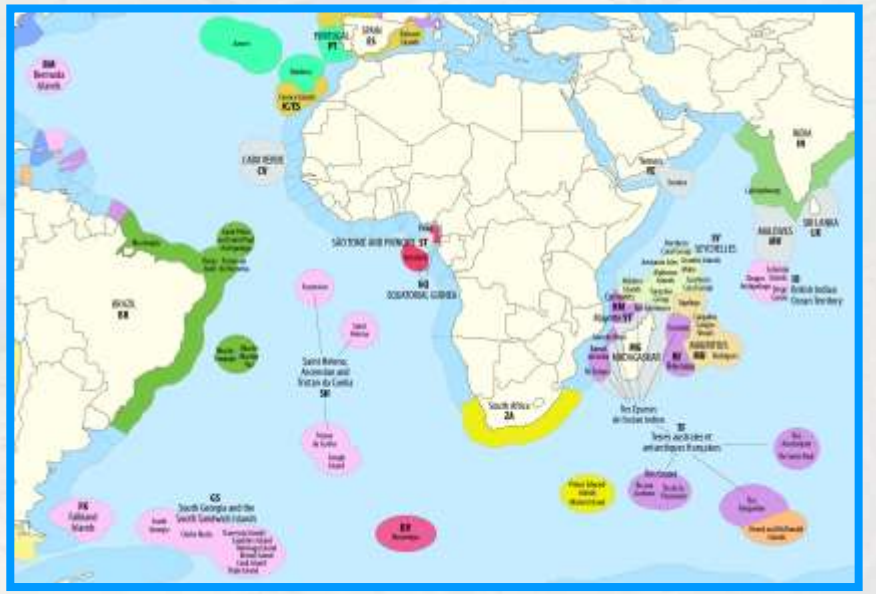

Granica państwa

- **Granica państwowa** – powierzchnia pionowa przebiegająca przez **linię graniczną** oddzielająca terytorium, podziemie i obszar powietrzny jednego państwa od innych państw lub od obszarów nie podlegających niczyjej suwerenności (np. morza pełnego).

Kawiarnia w Baarle-Nassau w Holandii, położona tuż przy granicy z częścią belgijską – Baarle-Hertog. Przebieg linii granicznej zaznaczony jest na chodniku krzyżykami.

Granica państwa

- W zależności od specyfiki linii granicznej, granice dzielimy na:
  - w przypadku typu obszaru przez który przebiegają, na:
    - granice lądowe,
    - granice wodne;
  - w przypadku sposobu ich wyznaczania, na:
    - granice naturalne – wyznaczane przez:
      - rzeki,
      - działy wodne,
      - jeziora,
      - pasma górskie,
    - granice sztuczne – wyznaczane przez człowieka,
      - często są w formie długich prostych odcinków, biegnących niezależnie od naturalnych form ukształtowania terenu,
        - np. w przypadku wielu państw Afryki.

Stolica

- **Stolica** – jest najważniejszym miejscem dla funkcjonowania praktycznie każdego państwa na świecie.
  - Mieści się w niej siedziba naczelnych organów państwa (lub mniejszej części podziału administracyjnego, np. województwa, powiatu).
  - Stolica nie musi być:
    - "niezmienna" lub "na zawsze ta sama" (np. Gniezno, Kraków już nie są stolicami Polski); i tak wyróżniamy:
      - **stolice historyczne** (istniejąca od stuleci, np. Paryż, Rzym i Ateny),
      - **stolice ustanowione** (utworzone w drodze decyzji administracyjnej),
        - **Canberra** stała się stolicą Australii w drodze świadomej decyzji administracyjnej – aby rozwiązać spór pomiędzy rywalizującymi o te miano miastami Sydney i Melbourne – zgodnie z zasadą, że gdzie dwóch się bije, trzeci korzysta).
    - tylko jedna w danym państwie – istnieją na świecie państwa gdzie funkcjonują dwie lub większa liczba stolic – władza wtedy z reguły jest rozdzielona pomiędzy miastami pełniącymi rolę **stolic podzielonych**, np.:
      - **Boliwia**: **La Paz** (siedziba władz) i **Sucre** (stolica konstytucyjna),
      - **Suazi**: **Mbabane** (siedziba władz) i **Lobamba** (stolica konstytucyjna),
      - **Malezja**: **Kuala Lumpur** (stolica oficjalna; siedziba władzy ustaowdawczej) i **Putrajaya** (władza administracyjna i sądownicza),
      - **RPA**: **Pretoria** (siedziba władz rządowych), **Bloemfontein** (siedziba władz sądowniczych), **Kapsztad** (stolica konstytucyjna; siedziba władzy ustawodawczej).

Ustroje polityczne i ich typy

- **Ustrój polityczny** jest sposobem sprawowania władzy przez państwo.
  - W ich skład wchodzą:
    - różnorodne metody rządzenia,
    - stosunek organów władzy centralnej do organów władzy lokalnej,
    - struktura prawno-organizacyjna danego państwa.

Kryterium	Ustrój	Przykład
Forma sprawowania rządów	➢ monarchia	✓ Wielka Brytania
	➢ republika	✓ Francja
Styl rządzenia oraz stosunek władzy do ludności	➢ demokratyczny	✓ Hiszpania
	➢ autorytarny	✓ Korea Północna
System rządów (rola poszczególnych organów władzy oraz stosunki panujące między nimi)	➢ parlamentarny	✓ Australia
	➢ parlamentarno-gabinetowy	✓ Wielka Brytania
	➢ prezydencki	✓ Stany Zjednoczone
	➢ parlamentarno-prezydencki	✓ Francja
	➢ kanclerski	✓ Niemcy
Struktura terytorialno-organizacyjna	➢ unitarny (jednolity)	✓ Polska
	➢ federalny (złożony)	✓ Stany Zjednoczone

Szczególne znaczenie Antarktydy

- W obecnym podziale politycznym świata wszystkie obszary należą do któregoś z państw.
  - Wyjątek stanowi Antarktyda, której status strefy neutralnej i zdemilitaryzowanej nadaje zawarty w 1959 r. międzynarodowy pakt antarktyczny.
    - Postanowienia tego układu obejmują obszar położony na południe od równoleżnika 60°S.

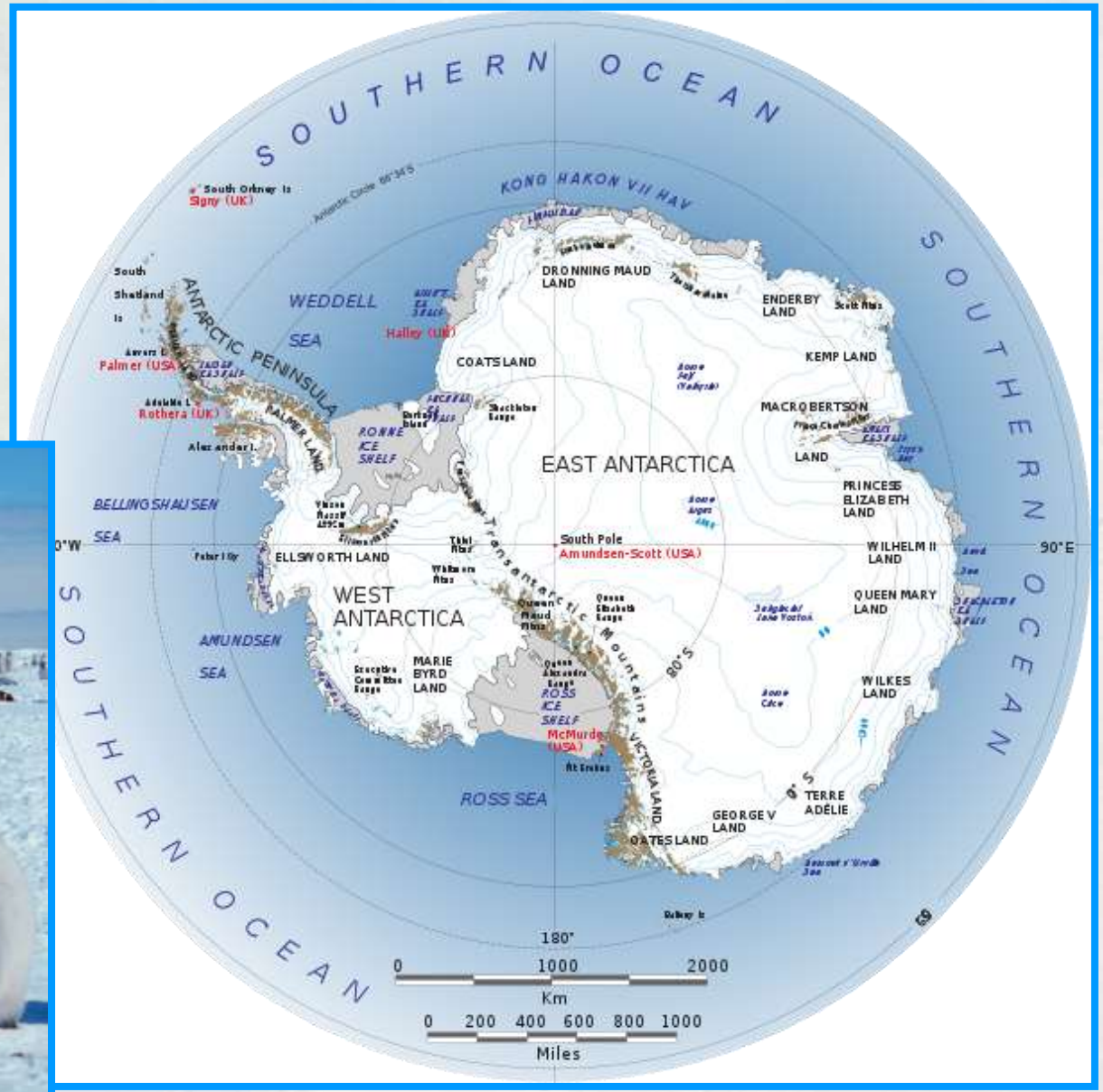

Układ antarktyczny

- Do układu antarktycznego przynależy obecnie ponad 50 państw, w tym Polska, która wstąpiła do niego w 1977 r.
  - Układ w sprawie Antarktydy ma charakter otwarty i mogą do niego przystąpić wszystkie państwa należące do ONZ.
    - Prawo głosu jednak posiadają jedynie państwa posiadające stacje badawcze na Antarktydzie.
  - Status Antarktydy został sprecyzowany głównie dlatego, że wiele państw prowadzących wcześniej politykę kolonialną (Wielka Brytania, Francja) lub leżących w pobliżu (Nowa Zelandia, Australia, Argentyna, Chile, RPA) wysuwało roszczenia terytorialne wobec tego kontynentu upatrując w nim głównie miejsce pozyskiwania surowców mineralnych i biologicznych.
    - W 1991 r. przyjęto protokół madrycki (wszedł w życie 1998 roku) odnoszący się do jej zasobów mineralnych, których ze względów ekologicznych postanowiono nie eksploatować co najmniej przez 50 lat (czyli do 2048 roku).

Enklawa i eksklawa

- **Enklawa** to:
  - terytorium jednego kraju otoczone przez obszar innego państwa, np.:
    - San Marino i Watykan otoczone przez obszar Włoch,
    - Lesotho przez terytorium RPA;
  - izolowane miasta, które znajdują się w otoczeniu innego państwa np.:
    - hiszpańska miejscowość Llívia, która ze wszystkich stron graniczy z Francją,
    - włoska gmina Campione (z miastem Campione d'Italia) otoczone terenem Szwajcarii.

- **Eksklawa** to:
  - część państwa oddzielona od głównego terytorium powierzchnią innego kraju (do takiego obszaru można dotrzeć przez wody międzynarodowe), np.
    - obwód kaliningradzki oddzielony od Rosji przez Litwę, Białoruś i Łotwę,
    - Alaska odseparowana od Stanów Zjednoczonych obszarem Kanady.

Różnice w powierzchni państw

- Państwa różnią się od siebie pod wieloma względami.
  - Najłatwiej zauważalne są dysproporcje między wielkością ich terytorium.
    - Aby dany kraj został uznany za **duży**, musi odznaczać się powierzchnią nie mniejszą niż 2,5 mln km².
      - Jest ich 9. i zajmują one łącznie ponad 71 mln km², czyli niemal 48% powierzchni lądowej Ziemi.
    - Państw **wielkich**, których powierzchnia przekracza 2 mln km² jest natomiast 12. plus jeszcze Grenlandia.
      - Łącznie ich powierzchnia wynosi około 80 mln km².

LP.	Nazwa państwa	Powierzchnia (w tys. km²; wg GUS)
1.	Rosja	17 098,2
2.	Kanada	9 984,7
3.	Chiny	9 572,9
4.	Stany Zjednoczone	9 525,1
5.	Brazylia	8 515,8
6.	Australia	7 692,2
7.	Indie	3 166,4
8.	Argentyna	2 780,4
9.	Kazachstan	2 724,9
10.	Algieria	2 381,7
11.	Demokratyczna Republika Konga	2 345,4
-	Grenlandia (terytorium zależne Danii)	2 166,0
12.	Arabia Saudyjska	2 149,7

Minipaństwa

- Na szczególną uwagę wśród małych krajów zasługują natomiast **minipaństwa**, których terytorium nie przekracza 1 tys. km².
  - Na mapie politycznej świata znajdują się aktualnie 24 takie kraje.
    - Ich łączna powierzchnia wynosi 9,2 tys. km² – prawie tyle, ile obszar Cypru.
  - Najmniejszym państwem pod względem zajmowanego obszaru jest Stolica Apostolska (Watykan) – jej powierzchnia jest 20 razy mniejsza niż drugiego w kolejności Monako.
  - Mikroskopijnymi obszarowo państwami są także:
    - **księstwa europejskie**: San Marino, Andora, Liechtenstein;
    - **minipaństwa Oceanii**: Nauru, Niue, Palau, Wyspy Cooka, Wyspy Marshalla, Kiribati;
    - **wyspy Ameryki Środkowej**: Grenada, Antigua i Barbuda, Bahamy, Saint Kitts i Nevis, Saint Vincent i Grenadyny, Saint Lucia, Dominika.

LP.	Nazwa państwa	Powierzchnia (w km²)
1.	Watykan	0,44
2.	Monako	1,95
3.	Nauru	21,30
4.	Tuwalu	26,00
5.	San Marino	61,60

LP.	Nazwa państwa	Powierzchnia (w km²)
6.	Liechtenstein	160
7.	Wyspy Marshalla	181
8.	Saint Kitts i Nevis	261
9.	Malediwy	300
10.	Malta	316

Watykan – najmniejsze państwo na świecie

Powierzchnia państw

- **Wielkość terytorium nie stanowi jednak o randze państwa, bowiem według norm prawa międzynarodowego każdy kraj zajmuje jednakową pozycję w kontaktach z innymi (przynajmniej teoretycznie).**

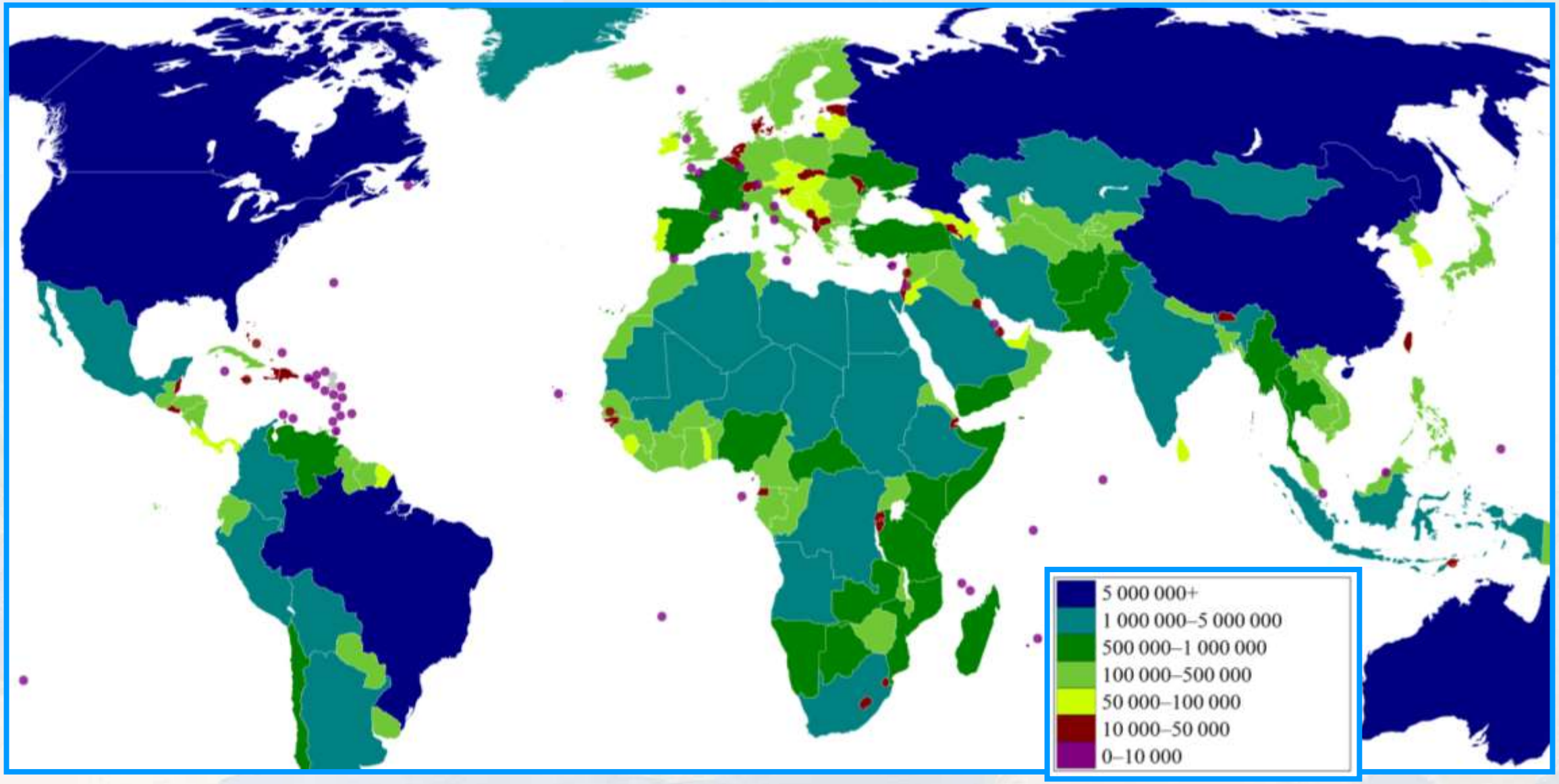

Nowe światy – nowe podziały

- Pierwsze ważne zmiany na mapie politycznej świata rozpoczęły się w okresie wielkich odkryć geograficznych (przełom XV i XVI w.).
  - Wraz z dotarciem Europejczyków do Ameryki oraz nieznanych dotąd obszarów Afryki i Azji rozpoczął się **proces kolonizacji**.
    - Wiązał się on z zakładaniem osad na nowo odkrytych, często zaludnionych już terenach, podporządkowywaniem miejscowej ludności oraz eksploatowaniem (zazwyczaj nadmiernym) zasobów naturalnych.
      - W ten sposób, kosztem odkrytych terenów, powstawały wielkie imperia kolonialne, takie jak:
        - Hiszpania, Portugalia, a w późniejszym czasie – także Holandia, Anglia, Francja czy Rosja.
    - Skutki kolonizacji są widoczne na mapie politycznej świata do dziś.
      - W wyniku tego procesu powstały m.in. terytoria zależne.
        - Skolonizowane zostały obszary:
          - Ameryki PN i PD,
          - Afryki,
          - Australii i Oceanii,
          - Azji południowo-wschodniej.
      - Szczyt kolonializmu przez państwa europejskie przypadł na koniec XIX w.
        - Od tego okresu większość dawnych terytoriów będących koloniami stało się państwami niepodległymi lub pozostało dalej koloniami – terytoriami zależnymi.

Terytoria zależne

- **Terytoria zależne**, zwane także **terytoriami niesamodzielnymi**, to zazwyczaj obszary autonomiczne, pozostające jednak w strefie wpływów kraju, którego niegdyś były kolonią.
  - Są one najczęściej wyspami, a ich mieszkańcy z reguły nie wykazują dążeń niepodległościowych – głównie:
    - ze względu na swoje pochodzenie,
      - większość stanowią migranci z kraju macierzystego,
      - z obawy przed utratą wsparcia finansowego ze strony państwa zarządzającego.
  - Terytoria zależne mają m.in.:
    - **Wielka Brytania** (np. Bermudy, Anguilla, Falklandy, Gibraltar, Kajmany, Jersey i Montserrat),
    - **Niderlandy** (Aruba, Bonaire, Curacao, Saint Maarten),
    - **Dania** (Grenlandia i Wyspy Owcze),
    - **Norwegia** (Svalbard),
    - **Stany Zjednoczone** (Portoryko, Mariany Północne, Samoa Amerykańskie, Guam i Wyspy Dziewicze Stanów Zjednoczonych),
    - **Australia** (Norfolk, Wyspa Bożego Narodzenia),
    - **Nowa Zelandia** (Wyspy Cooka, Niue, Tokelau),
    - **Francja** (Gujana Francuska, Gwadelupa, Majotta, Martynika, Nowa Kaledonia, Reunion, Polinezja Francuska i Saint-Martin).

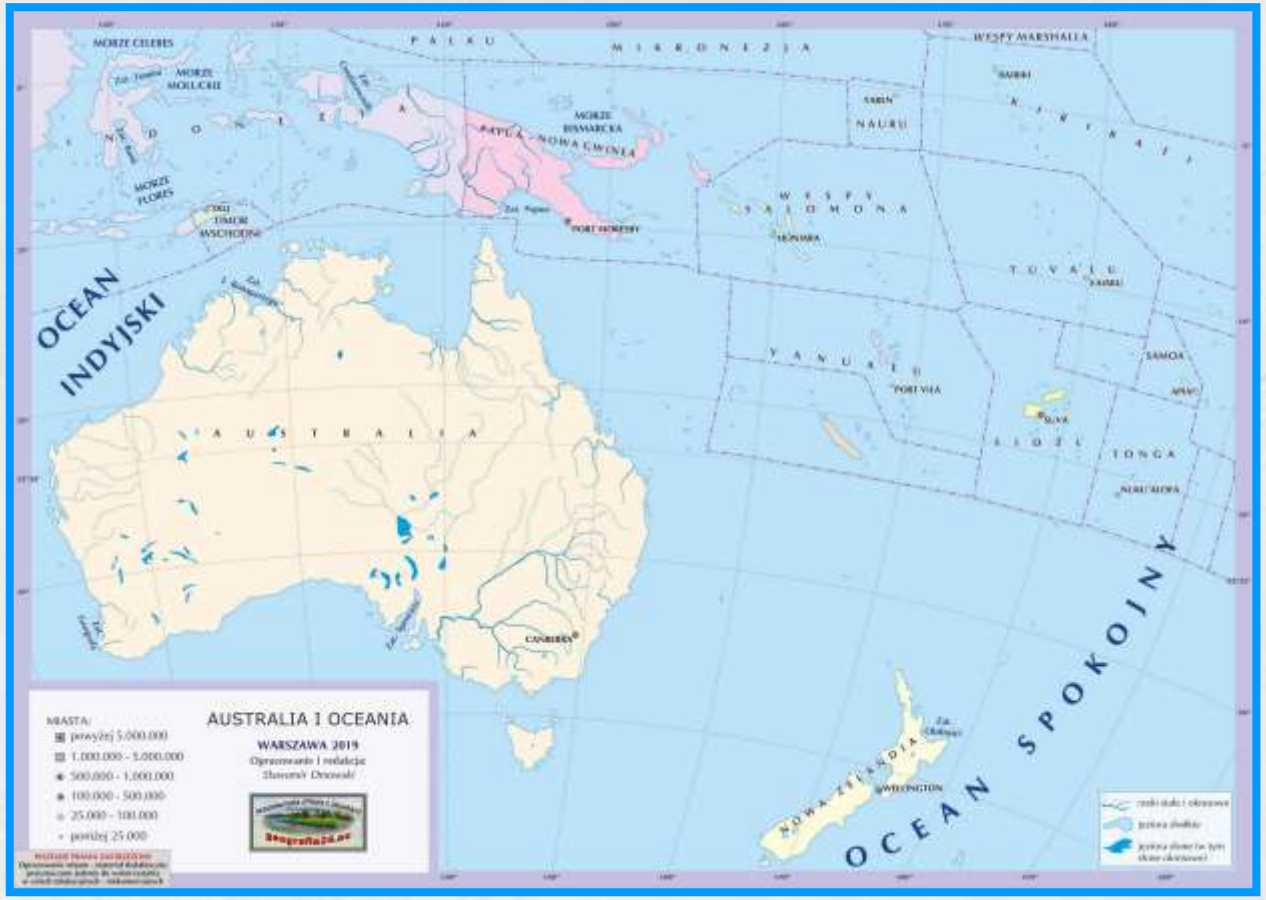

Terytoria zależne na świecie

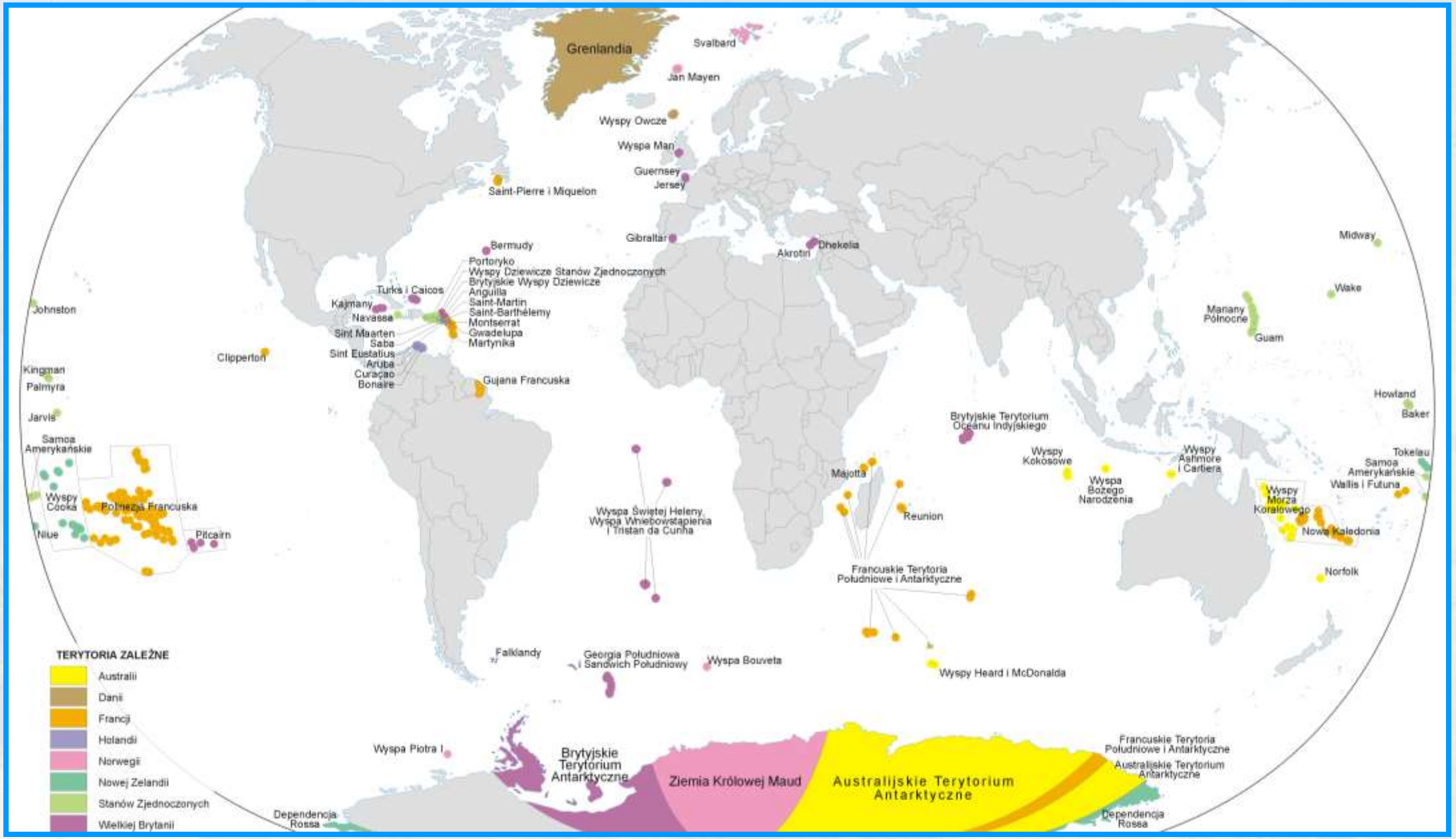

Pozostałości po epoce kolonialnej

- Po epoce kolonialnej pozostały do dziś lub do niedawna pewne **formy zależności politycznej** takie jak:
  - **protektorat** – w którym kraj ma własny rząd, ale ograniczony w sprawowaniu polityki gospodarczej i zagranicznej,
    - np. Bhutan jest krajem pod protektoratem Indii;
  - **dominium** – istniejące wtedy gdy niezależny kraj wchodzi w skład Wspólnoty Narodów uznającej króla brytyjskiego za głowę swojego państwa,
    - np. Kanada, Australia, Nowa Zelandia;
  - **kondominium** – będące terytorium (np. kolonią) zarządzanym przez więcej niż jedno państwo,
    - do 1980 r. Nowe Hebrydy były zarządzane przez Francję i Wielką Brytanię (obecnie należą one do niepodległego państwa – Vanuatu);
  - **terytorium powiernicze** (wcześniej nazywane mandatowym) – powstałe w byłych koloniach, jest zarządzane przez jakieś państwo lub kilka państw do czasu ustabilizowania sytuacji polityczno-gospodarczej,
    - np. Palau do 1994 r. i Namibia do 1990 r.

Mapa przedstawiająca brytyjskie kolonie, protektoraty i dominia przez cały okres istnienia imperium brytyjskiego

Grenlandia

- Powierzchnia Grenlandii, największego terytorium zależnego na świecie, jest ponad 50-krotnie większa niż obszar kraju, do którego należy – Danii.

KONIEC

Materiały pomocnicze do nauki
Opracowane w celach edukacyjnych (niekomercyjnych)

Opracowanie i redakcja: *Sławomir Dmowski*
Kontakt: kontakt@geografia24.eu

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE
- KOPIOWANIE ZABRONIONE -